

- ▶ B. A. SEMESTER - 1
- ▶ SANSKRIT :
- ▶ MAJOR PAPER - 111
- ▶ MINOR PERPA - 113
- ▶ नीतिशतकम् (नियतांश)
- ▶ Unit: 1 (श्लोक 1-15)

दिवकालाद्यनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमर्तये ।
स्वानभृत्यैकसाराय नमः शान्ताय तेजसे ॥
दृशाओ अने काणथी परिपूर्णा(अविच्छिन्न), अनन्त,
परम चैतन्य स्वरूप, स्व-अनुभूति જેનું પ્રમાણ છે
તેવા, શાન્ત અને તેજોમય પરબ્રહ્મને પ્રણામ.

વિશેષ: ગ્રંથના પ્રારંભે કવિ પરબ્રહ્મને પ્રણામ કરે
છે. જેમ બ્રહ્મ સર્વત્ર વ્યાપક છે તેમ આ ગ્રંથમાં
વર્ણવાયેલ નીતિ આધારિત નૈતિકતા પણ સર્વત્ર
વ્યાપેલ છે. માટે કવિ 'નમઃ શાન્તાય તેજસે' કહીને
બ્રહ્મના જેવા જ શાન્ત સ્વભાવવાળા અને તેજપૂર્ણ
નૈતિક વ્યક્તિને આડકતરી રીતે પ્રણામ કરે છે.

► મહાકવિ ભર્તૃહરિનું જીવન અને તેની સાથે જોડાયેલો શ્લોક:

યાં ચિન્તયામિ સતતં મયિ સા વિરક્તા
સાપ્યન્યમિચ્છન્તિ જનં સ જનોન્યસક્તઃ ।
અસ્મત્કૃતે ચ પરિતુષ્યતિ કાચિદન્યા
ધિક્ તાં ચ તં ચ મૈદનં ચ ડ્માં ચ માં ચ ॥

જેનું હું સતત ચિંતન કરું છું તે મારા પ્રત્યે (તો) પ્રેમ વગરનો છે. પણ તે (તો) બીજા પુરુષને યાહે છે. તે પુરુષ વળી બીજી સ્ત્રીમાં આસક્ત છે. ત્યારે કોઈ બીજી જ (સ્ત્રી) વળી અમારા પર વારી જાય છે. તે(સ્ત્રી)ને, તે(પુરુષ)ને, કામદેવને અને આ(સ્ત્રી)ને અને મને ધિક્કાર હો.

અહીં ભર્તૃહરિ અને પીંગલાના જીવનની વાત જોવા મળે છે.

- 1. प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्रांकरा-
त्समद्रमपि सन्तरेत प्रचलदूर्मिमालाकलम् ।
भजङ्गमपि कोपित शिरसि पेष्ववधारयै-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥

મગરના મુખના દાંતના પોલાણમાંથી બળપૂર્વક મણિને ખેંચી શકાય છે. ઉછળતા મોજાઓની હારમાળાવાળા સમુદ્રને તરી શકાય છે. ગુસ્સે થયેલા સાપને પુષ્પની જેમ મસ્તક પર ધારણ કરી શકાય છે. પરંતુ હઠે ચડેલા મૂર્ખ માણસના મનને પ્રસન્ન કરી શકાતું નથી.

(પ્રસહ્ય- બળપૂર્વક, મકરવક્ત્રદંષ્ટ્રાંકરાત્ - મગરના મુખના દાંતના પોલાણમાંથી, પ્રચલદૂર્મિમાલૈકલમ્- ઉછળતા મોજાઓની હારમાળાવાળા, પેષ્વવધારયૈત્ - પુષ્પની જેમ ધારણ કરી શકાય છે, પ્રતિનિવિષ્ટ- હઠે ચડેલાં. પૃથ્વી છન્દ - અતિશયોક્તિ અલંકાર છે.)

► 2. लभेत सिकतास तैलमपि यत्नतः पीडयन्
पिबेच्च मगतष्णिकास सलिलं पिपासार्दितः
कदाचिदपि पर्यटञ्शशौविषाणमासादये-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥
प्रयत्नपूर्वक पीसवाथी रेतीमांथी तेल मेंवी
शकाय છે. તરસથી વ્યાકુળ વ્યક્તિ ઝાંઝવાનાં જળ
પણ પી શકે છે. ક્યારેક ફરતાં ફરતાં સસલાનું શિંગડું
(પણ) મળી જાય. પરન્તુ હઠે ચડેલા મૂર્ખ માણસના
મનને પ્રસન્ન કરી શકાતું નથી.

(यत्नतः पीडयन् - प्रयत्नपूर्वक पीसवाथी, सिकतास-
रेतीमांथी, पिपासा अर्दितः - तरसથી વ્યાકુળ વ્યક્તિ,
મગતષ્ણિકા- ઝાંઝવાનાં જળ, કદાચિદપિ- ક્યારેક, પર્યટન -
ફરતાં ફરતાં, શશવિષાણમાસાદયેત - સસલાનું શિંગડું (પણ)
મળી જાય. પૃથ્વી છન્દ છે અને અતિશયોક્તિ અલંકાર છે.)

- 3. विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरतिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्ममनाम्
विपत्तिमां धैर्यं, अभ्युदय(यऽती कृणा)मां
क्षमा, सत्तामां वाणीनुं यातुर्यं, युद्धमां पराक्रम, यशमां
प्रीति अने वेदादि सांभणवामां व्यसन, आटला गुणो
महात्माओमां स्वाभाविक रीते रहेला होय छे.

शब्दार्थः विपदि धैर्यम्- विपत्तिमां धैर्यं, अथ अभ्युदये क्षमा-अरे!
अभ्युदय(यऽती कृणा)मां क्षमा, सदसि वाक्पटुता- सत्तामां
वाणीनुं यातुर्यं, युधि विक्रमः- युद्धमां पराक्रम, यशसि च
अभिरतिः व्यसनं श्रुतौ- यशमां प्रीति अने वेदादि सांभणवामां
व्यसन, यशमां प्रीति अटले यश मणे अवां ज कार्यो करवां, नहीं
के अपयशशी लोकनिंदा पामवी. प्रकृतिसिद्धम् इदं हि
महात्ममनाम्- आटला गुणो महात्माओमां स्वाभाविक रीते
रहेला होय छे.

► 4. निन्दन्तु नीतिनिपुणाः यदि वा स्तवन्तु
लक्ष्मीः समाविशतुं गच्छतु वा यथैच्छम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥

► नीतिमां निपुण लोको निंदा करे के प्रशंसा करे,
लक्ष्मी सारी रीते आवे के छछा मुजब चाली
जाय, मृत्यु आजे ज आवे के युग पंछी, परंतु
धीरपुरुषो न्यायना मार्गमांथी अेक ऽगलुं
पण भसता नथी.

► 5. मनसि वचसि काये पण्यपीयूषपूर्णा
स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणीभिः प्रीणयन्तः।
परगणैपरमाणुपर्वतीकृत्य नित्यं
निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥

► मन, वचन અને શરીરમાં પુણ્યરૂપી અમૃતથી ભરેલા, ઉપકારોની પરંપરાથી ત્રણેય ભુવનોને પ્રસન્ન કરનારા, પારકાના પરમાણુ જેવા ગુણોને હંમેશા પર્વત જેવા મોટા દર્શાવીને પોતાના હૃદયમાં આનંદ પામતા સજ્જનો કેટલા હશે?

- 6. इतः स्वपिति केशवः कलमितस्तदीयद्विषा-
मितश्च शरणार्थिनः शिखरिपत्रिणः शेरते ।
इतश्च वडवानलः सह समस्तसंवर्तकै-
रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥

- એક બાજુ ભગવાન વિષ્ણુ શયન કરે છે. બીજી બાજુ તેમના વિરોધી દાનવોનો સમૂહ સૂઈ રહ્યો છે. એક તરફ શરણે આવેલા પર્વતો રૂપી પંક્ષીઓનો સમૂહ પડ્યો રહે છે તો બીજી બાજુ બધા જ પ્રલયકારી મેઘો સાથે વડવાનલ વસે છે. અહો ! સાગરનું શરીર કેવું વિશાળ, સમર્થ અને ભાર સહન કરી શકે તેવું છે?

► 6. શબ્દાર્થઃ ઇતઃ - એક બાજુ, સ્વપિતિ કેશવઃ - ભગવાન વિષ્ણુ શયન કરે છે. ઇતઃ તદીયદ્વિષામ્ કલમ્ - બીજી બાજુ તેમના વિરોધી દાનવોનો સમૂહ,
ઇતઃ શરણાર્થિનઃ શિખરિપત્રિણઃ શેરતે- એક તરફ શરણે આવેલા પર્વતો રૂપી પક્ષીઓનો સમૂહ પડ્યો રહે છે. ઇતઃ સમસ્તસંવર્તકૈઃ સહ વડવાનલઃ - બીજી બાજુ બધા જ પ્રલયકારી મેઘો સાથે વડવાનલ વસે છે.

અહો સિન્ધોઃ વપુઃ કીદૃશં વિતતમ્ ઝર્જિતં ચ ભરસહમ્ - અહો ! સાગરનું શરીર કેવું વિશાળ, સમર્થ અને ભાર સહન કરી શકે તેવું છે? (પૃથ્વી છન્દઃ)

► 7. सम्पत्सु महतां चित्तं भवेदुत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ।।
મહાપુરુષોનું મન સમૃદ્ધિમાં કમળ જેવું
કોમળ અને આપત્તિમાં મોટા પર્વતની
શિલાઓના સમૂહ જેવું કઠોર બની શકે છે.

મહાપુરુષોનાં અને સામાન્ય મનુષ્યોનાં
મનમાં ઘણો તફાવત હોય છે. સામાન્યજન
સમૃદ્ધિ વધતાં અહંકાર, સ્વાર્થ અને ધમંડી
બની જાય છે. પણ મહાપુરુષો સમૃદ્ધિ સમયે
વિનમ્ર, નિઃસ્વાર્થી અને પરોપકારી બને છે.

► 8 नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
स्वार्थान्सम्पादयन्तो विततपृथुतरारम्भयन्ताः परार्थे ।
क्षान्त्यैवाऽऽक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान् दुर्मुखान्दूषयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः

► सत्पुरुषो नम्रताથી ઉન્નતિ સાધનારા છે. બીજાના ગુણોને કહીને પોતાના ગુણો કહેનારા છે. બીજાઓ માટે વ્યાપક અને મોટી પ્રવૃત્તિ હાથ ધરીને પ્રયત્નશીલ રહી સ્વપ્રયોજન સિદ્ધ કરે છે. નિન્દાના કઠોર મુખવાળા શબ્દોથી વાચાળ બનેલા દુષ્ટોને ક્ષમાથી જ કલંકિત કરે છે. આમ, આશ્ચર્યકારક આચરણવાળા અને જગતમાં બહુમાન પામેલા સજ્જનો કોને માટે પૂજનીય નથી? (અર્થાત્ – સદા પૂજનીય જ છે.)

► શબ્દાર્થઃ નમ્રત્વેન ડન્નમન્તઃ- નમ્રતાથી ઉન્નતિ સાધનારા છે. પરગણકથનૈઃ સ્વાન ગણાન ડાપયન્તઃ - બીજાના ગુણોને કહીને પોતાના ગુણો કહેનારા છે. પરાર્થે - બીજાઓ માટે, વિતતપથતર આરમ્ભયત્નાઃ - વ્યાપક અને મોટી પ્રવૃત્તિ હોય ધરીને પ્રયત્નશીલ રહી, સ્વાર્થાન સમ્પાદયન્તઃ- સ્વપ્રયોજન સિદ્ધ કરે છે. આક્ષેપપરુષ અક્ષરમખરમખાન ડર્મખાન - નિન્દાના કઠોર શબ્દોથી વાચાળ મુખેવાળા દુષ્ટોને, ક્ષાન્ત્યા ંવ ડષયન્તઃ- ક્ષમાથી જ કલંકિત કરે છે. સૌશ્ચર્યચર્યા - આશ્ચર્યકારક આચરણવાળા, જગતિ બહમતાઃ- જગતમાં બહુમાન પામેલા, સન્તઃ કસ્ય ન અભ્યર્ચનીયાઃ - સજ્જનો કોને માટે પૂજનીય નથી? (અર્થાત્ - સદા પૂજનીય જ છે.)

► 9. वाञ्छा सज्जनसङ्गमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषितिरतिर्लोकापवादाद्भयम्
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमक्तिः खले
ष्वेते येषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः

► सज्जनोना समागममां छच्छा, अन्यना गुणमां
प्रीति, गुरु प्रत्ये विनम्रता, विद्यामां व्यसन, पीतानी
पत्नीमां (ज) आनन्द, लोकमां निंदानो भय,
शिवज्जमां (अपार) भक्ति, मनोनिग्रहमां शक्ति
अने दुर्जनोना सहवासनो त्याग, आटला निर्मल
गुणो जेमनामां वसे छे, ते मनुष्योने नमस्कार छे.

► 9 શબ્દાર્થઃ વાઙ્ચક્ષા સજ્જનસદ્ગમે- સજ્જનોના સમાગમમાં ઇચ્છા, પરગુણે પ્રીતિઃ- અન્યના ગુણમાં પ્રીતિ, ગુરૌ નમ્રતા- ગુરુ પ્રત્યે વિનમ્રતા, વિદ્યાયાં વ્યસનં - વિદ્યામાં વ્યસન, સ્વયોષિતિ રતિઃ- પોતાની પત્નીમાં (જ) આનન્દ, લોકાપવાદાત્ ભયમ્- લોકમાં નિંદાનો ભય,

► ભક્તિઃ શક્તિનિ- શિવજીમાં (અપાર) ભક્તિ, શક્તિઃ આત્મદમને- મનોનિગ્રહમાં શક્તિ, સંસર્ગમક્તિઃ સ્વલ્પેષઃ- દુર્જનોના સહવાસનો ત્યાગ, યેષ નિર્મલગુણાઃ વસન્તિ તેભ્યઃ નરેભ્યઃ નમઃ- આટલા નિર્મલ ગુણો જેમનામાં વસે છે, તે મનુષ્યોને નમસ્કાર છે.

▶ આ એક જ શ્લોકમાં માનવના અનેક ગુણોનો સમન્વય કવિએ પ્રસ્તુત કર્યો છે. સજ્જનસંગ, ગુરુવંદના, વિદ્યાપ્રીતિ, બ્રહ્મચર્ય, લોકનિંદાથી મુક્તિ, ઇશ્વરભક્તિ અને મનોનિગ્રહ ઇત્યાદિ અનેક ગુણગણનું સેવન એટલે જ ઉમદા માનવજીવન એમ કહેવાનો કવિનો આશય છે.

▶ આ એક શ્લોકના પ્રત્યેક શબ્દખંડો એક એક રત્નકણિકા સમાન છે. આ શ્લોકમાં શાદ્દલવિક્રીડિત છન્દ છે.

10. તૃષ્ણાં છિન્ધિ ભજ ક્ષમાં જહિ મદં પાપે રતિં મા કૃથાઃ
સત્યં બ્રૂહ્યનુયાહિ સાધુપદવીં સેવસ્વ વિદ્વજ્જનમ્ ।
માન્યાન્માનય વિદ્વિષૌપ્યનુનય પ્રચ્છાદય સ્વાન્ગુણાન્
કીર્તિં પાલય દુઃખિતે કુરુ દયામેતત્સતાં ચૈષ્ટિતમ્ ॥

તૃષ્ણાને છેદી નાંખ, ક્ષમાને ભજ, અહંકારને ત્યજ દે,
પાપમાં આસક્તિ ન રાખ, સાચું બોલ, સજ્જનોના માર્ગને
અનુસર, વિદ્વાનોનું સેવન કર, માનનીયને માન
આપ, શત્રુઓને પણ સમજાવી લે, પોતાના ગુણોને
સંતાડી રાખ, કીર્તિને જાળવી રાખ, દુઃખીજનો પર દયા
કર – આ મુજબ સજ્જનોનું આચરણ હોય છે.

- ▶ 10. તૃષ્ણાં છિન્ધિ ભજ ક્ષમાં જહિ મદં પાપે રતિં મા કૃથાઃ
સત્યં બ્રૂહ્યનુયાહિ સાધુપદવીં સેવસ્વ વિદ્વજ્જનમ્ ।
માન્યાન્માનય વિદ્વિષોપ્યનુનય પ્રચ્છાદયસ્વાન્ગુણાન્
કીર્તિં પાલય દુઃખિતે કુરુ દયામેતત્સતાં ચૈષ્ટિતમ્ ॥

- ▶ તૃષ્ણાને છેદી નાંખ, ક્ષમાને ભજ, અહંકારને ત્યજ દે,
પાપમાં આસક્તિ ન રાખ, સાચું બોલ, સજ્જનોના
માર્ગને અનુસર, વિદ્વાનોનું સેવન કર, માનનીયને માન
આપ, શત્રુઓને પણ સમજાવી લે, પોતાના ગુણોને
સંતાડી રાખ, કીર્તિને જાળવી રાખ, દુઃખીજનો પર દયા
કર – આ મુજબ સજ્જનોનું આચરણ હોય છે.

► 11. रत्नैर्महाहैस्ततर्षर्न देवाः
न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् ।
सुधां विना न प्रययविरामं

न निश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥

देवो अत्यंत किमती रत्नोथी संतोष न पाभ्या,
भयंकर अेरथी भयभीत पए ना थया अने अभृत
मेणव्या विना जंध्या पए नहीं. धीरपुरुषो नक्की
करेला कार्यमांथी अटकता नथी.

शब्दार्थः देवाः महाहैः रत्नैः न ततर्षु- देवो अत्यंत किमती
रत्नोथी संतोष न पाभ्या, भीमविषेण भीतिम न भेजिरे -
भयंकर अेरथी भयभीत पए ना थया, सुधां विना विरामं न
प्रययः- अभृत मेणव्या विना जंध्या पए नहीं, धीराः निश्चित्
अर्थात् न विरमन्ति - धीरपुरुषो नक्की करेला कार्यमांथी
अटकता नथी.

► 12 પ્રદાનં પ્રચ્છન્નં ગૃહમપગતે સમ્ભ્રમવિધિઃ
પ્રિયં કત્વા મૌનં સદૌસિ કથનં નાપ્યુકૃતેઃ ।
અનર્ત્સૈકો લક્ષ્મ્યાં નિરભિભવસારાઃ પરકથાઃ
સર્તૌ કેનોદ્દિષ્ટં વિષમમસિધારાવ્રતમિદમ્ ॥

► ગુપ્તરીતે દાન આપવું, ઘરે આવેલાની સરભરા કરવી, (કોઈનું પણ) હિત કરીને મૌન રહેવું, પોતે કરેલા ઉપકારને પ્રગટ કરવો નહીં, સમૃદ્ધિમાં ગર્વ ન કરવો અને અન્યની વાતો કરવામાં નિરપેક્ષ રહેવું આમ, તિક્ષણ એવી તલવારની ધાર જેવું કઠિન વ્રત સત્પુરુષોને કોણે કહ્યું હશે? (અર્થાત્ એ તો સજ્જનોને સહજ સિદ્ધ હોય છે.)

► 12 શબ્દાર્થ: પ્રદાનં પ્રચ્છન્નમ- ગુપ્તરીતે દાન આપવું, ગહમ્ ઉપગતે સમ્ભ્રમવિધિ:- ઘરે આવેલાંની સરભરા કરવી, સમ્ભ્રમવિધિ: -સારી રીતે અને યથાશક્તિ સરભરા કે સ્વાગત કરવું, એમ કહેવાનો કવિનો આશય છે.

► સુદામાએ મુઠ્ઠી તાંદુલથી કૃષ્ણની સરભરા કરી હતી, જે યથાશક્તિ ભક્તિ હતી, છતાં કૃષ્ણએ તેને સ્નેહે સ્વીકારી હતી. વિદુરે ઘરે આવેલા કૃષ્ણને તાંદુલજાની ભાજી આપી હતી. પ્રભુએ પ્રેમથી આરોગી હતી. એમ ઘરે આવેલાંની પોતાની શક્તિ મુજબની સરભરા કરવી એ સજ્જનોની આગવી નેમ છે.

► 12 પ્રિયં કત્વા મૌનમ્-કોઇનું પણ હિત કરીને
મૌન રહેવું, સદસિ કથનં ન અપિ ઉપકતે:- પોતે
કરેલા ઉપકારને પ્રગટ કરવો નહીં, અનુત્સેકઃ
લક્ષ્મ્યામ્- સમૃદ્ધિમાં ગર્વ ન કરવો, નિર્
અભિભવસારાઃ પરકથાઃ- અન્યની વાતો કરવામાં
નિરપેક્ષ રહેવું, ઇદમ્ વિષમમ્ અસિધારાવ્રતમ્
સતાં કેન ઉદ્દિષ્ટમ્ - તિક્ષ્ણ એવી તલવારની
ધાર જેવું કઠિન વ્રત સત્પુરુષોને કોણે કહ્યું હશે?
અર્થાત એ તો સજ્જનોને તો આવાં કાર્યો સહજ
સિદ્ધ હોય છે. તેઓ જીવનભર કઠોરમાર્ગે ચાલીને
પણ જનસેવાપરાયણ જ રહે છે. આ શ્લોકમાં
શિખરિણી છન્દ છે.

► 13 भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमै
नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः
स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥

ફળ આવવાથી વૃક્ષો નમી જાય છે, નવા
જલથી (ભરેલું) વાદળ નીચે ઝળુંબે છે,
સમૃદ્ધિમાં પણ સત્પુરુષો વિનમ્ર બને છે.
ખરેખર પરોપકારીઓનો એ (સહજ)
સ્વભાવ હોય છે.

► 13 શબ્દાર્થ: તરવ: ફલોદ્ગમૈ: નમ્ના: ભવન્તિ- ડળ
આવવાથી વૃક્ષો નમી જાય છે. નવ અમ્બુભિ: ઘના:
ભૂરિવિલમ્બિન:- નવા જલથી (ભરેલું) વાંદળ નીચે
ઝૂંબે છે. સત્પુરુષા: સમૃદ્ધિભિ: અનદ્વતા: (ભવન્તિ)-
સમૃદ્ધિમાં પણ સત્પુરુષો વિનમ્ર બને છે.
પરોપકારિણામ એવ ણ: સ્વભાવ:- ખરેખર
પરોપકારીઓનો એ (સહજ) સ્વભાવ હોય છે.

► કવિ કહે છે કે, માનવે વિનમ્રતાનો ગુણ પ્રકૃતિ પાસેથી
શીખવો જોઈએ. જેમ ડળો આવતા વૃક્ષ ઝૂંકી જાય છે.
તેમ મનુષ્યે વિદ્યાપ્રાપ્તિ, ધનપ્રાપ્તિ, પ્રતિષ્ઠાપ્રાપ્તિ
કે પદપ્રાપ્તિ અથવા તો કોઈપણ અન્ય ઉપલબ્ધિથી
છડી જવાને બદલે વિનમ્રતા ધારણ કરવી જોઈએ.

► આમ, પણ કહેવાય છે કે, ‘જે નમે તે સૌને ગમે’
આ ન્યાયે મનુષ્યે પણ વિનમ્ર બનવું જોઈએ.
વિનમ્રતાના ગુણને કારણે આપણી જિહ્વા મુખમાં
અનેક રસોનો સ્વાદ માણે છે. જ્યારે અક્કડ
એવા દાંત બે બે વાર આવે છે છતાં વહેલા પડી
જાય છે.

આટલાથી પણ મનુષ્યે સર્વત્ર વિનમ્રતા જ
દાખવવી જોઈએ. પ્રકૃતિના સૂક્ષ્મ અવલોકનો
અને તેમાંથી માનવે લેવાની શીખ કવિ સહજ
શૈલીથી આપણને શીખવે છે. માટે જ કવિને
કાન્તદૃષ્ટા કહ્યાં છે. આ શ્લોકમાં વંશસ્થ છન્દ છે.

► 14. पद्माकरं दिनकरो विकचीकरोति
चन्द्रो विकासयति कैरवचक्रवालम ।
नाभ्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति
सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥

► सूर्य कमळीना समूहने विकसावे छे. चन्द्र
पौयणीओना समूहने विकसावे छे. न
भागवा छतां मेघ(वाढण) पाणी आपे छे.
सज्जनो स्वयं पारकाना हितमां
परोवायेला(रोकायेला) होय छे.

► 14. શબ્દાર્થઃ દિનકરઃ પદ્માકરં વિક્ષીકરોતિ- સૂર્ય કમળોના સમૂહને વિકસાવે છે. ચન્દ્રઃ કૈરવચક્રવાલમ્ વિકાસયતિ- ચન્દ્ર પોચણીઓના સમૂહને વિકસાવે છે. (કૈરવચક્રવાલમ્- પોચણીઓનો સમૂહ, જે રાત્રે ખીલે તે પોચણીઓ કહેવાય)

► ન અભ્યર્થિતઃ અપિ જલધરઃ જલં દદાતિ- ન માગવા છતાં મેઘ(વાદળ) પાણી આપે છે. સન્તઃ સ્વયં પરહિતેષુ કૃત-અભિયોગાઃ (ભવન્તિ) - સજ્જનો સ્વયં પારકાનાં હિતમાં પરોવાયેલા(રોકાયેલા) હોય છે. આ શ્લોકમાં વસન્તતિલકા છન્દ છે.

► 15. वहति भवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां
कमठपतिना मध्येपष्ठं सदा स विधार्यते ।
तमपि करुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादरा-
दहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥

► शेषनाग પોતાના ફણારૂપી ફલક ઉપર
ભુવનોની પંક્તિને ધારણ કરે છે. તે (શેષનાગ)
ને (ભગવાન) કચ્છપ રૂપે પીઠ ઉપર ધારણ
કરે છે. તે(કચ્છપ)ને પણ સમુદ્ર સહજ રીતે
પોતાના ખોળાની અંદર ધારણ કરે છે. અહો !
મહાપુરુષોના કાર્યોનો મહિમા અપાર છે.

► શબ્દાર્થ: શેષ: ફળાફલકસ્થિતાં ભવનશ્રેણીં
વહતિ- શેષનાગ પોતાના ફળારૂપી ફલક
ઉપર ભુવનોની પંક્તિને ધારણ કરે છે. સ
કમ્ઠપતિના મધ્યેપષ્ઠં સદા વિધાર્યતે-
તે(શેષનાગ)ને (ભર્ગવાન્) કચ્છપ રૂપે પીઠ
ઉપર ધારણ કરે છે.

► તમ અપિ પ્યોધિ અનાદરાત ક્રોડ્યાધીનં કરુતે-
તે(કચ્છપ)ને પણ સમુદ્ર સહેજ રીતે પોતાના
ખોળાની અંદર ધારણ કરે છે. અહહ મહતાં
ચરિત્રવિભૂતયઃ નિઃસીમાનઃ (સન્તિ) - અહો !
મહાપુરુષોના કાર્યોનો મહિમા અપાર છે.
ચરિત્ર-વિભૂતયઃ - કાર્યોનો મહિમા (હરિણી

છન્દઃ)

- ▶ પ્રથમ યુનિટ:
1 થી 15 શ્લોક
- ▶ સમાપ્ત થાય છે.

ધન્ય વાદ